

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΗ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 139 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1995 • ΤΙΠΡΙ - ΧΕΣΒΑΝ - 5756

Ο ΙΣΡΑΗΛ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Του κ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

Η ΕΠΟΧΗ του πνεύματος, για τη δυτική παράδοση, που ορίζεται από τη Σουμερία και εντεύθεν, άρχισε με τις αποκαλύψεις των προφητών του Ισραήλ. Δεν είναι αυτό το θέμα μας, αλλά είναι απαραίτητο να συνειδητοποιήσουμε τη σημασία αυτής της αποκάλυψης, προκειμένου να εκτιμήσουμε δεόντως και αυτό που συνέβη με τους Έλληνες. Διότι μόνο δύο κοσμοϊστορικοί λαοί υπήρξαν στην Οικουμένη, ο Ισραήλ και οι Έλληνες. Επειδή μόνον αυτοί οι δύο έρρηξαν τον κλοιό του μύθου κατά τρόπο ριζικό και αποφασιστικό. Μόνον αυτοί έθεσαν την ύπαρξη υπό εντελώς νεοφανή ορίζοντα, ο καθένας με τη δική του ιδιο - φυΐα. Το κεφαλαιώδες είναι ότι η ρήξη συνέβη από πρόσωπα, και όχι από τη συλλογική συνείδηση. Θα λέγαμε πως η συλλογική συνείδηση ένιωσε την ανάγκη για την ιστορικοποίηση του μύθου (Ένα άλλο αίνιγμα στην υπέρβαση του μύθου). Πράγμα που σημαίνει πως η ενίσχυση των δυνάμεων του συνειδητού έναντι των δυνάμεων του ασυνειδητού έγινε από ισχυρές προσωπικότητες, όταν ήρθε ο καιρός τους. Στο Ισραήλ η

ιστορικοποίηση συνέβη με την Πεντάτευχο και στην Ελλάδα με τα ομηρικά έπη.

ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛ η εποχή του πνεύματος άρχισε με την αντικατάσταση της τάξης της φύσεως με τη βούληση του προσωπικού Θεού, ο οποίος μιλάει μέσω των προφητών και παρεμβαίνει στις ιστορικές διαδικασίες. Αυτό από την άποψη του Θεού. Από την άποψη του ανθρώπου, η εγκόσμια διατριβή του τελευταίου νοήθηκε ως έκπτωση από παράδεισο. Ο κόσμος νοήθηκε ως δημιούργημα αυτής της εξωκοσμικής βουλήσεως και ο άνθρωπος ως εικόνα και ομοίωσή της. Πρόκειται για ρηξικέλευθες αποκαλύψεις ή συλλήψεις από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες της ανθρώπινης ιστορίας, με κοσμοϊστορικές επιπτώσεις. Και αν κανείς απορρίψει τη θρησκευτικότητα αυτών των συλλήψεων, καθόλου δεν παύει να ισχύει τούτη η νεοφανής εννόηση της ανθρώπινης κατάστασης στον κόσμο. Όμως είναι από τη φύση τους θρησκευτικές.

[Απόσπασμα από ομιλία του κ. Χρ. Μαλεβίτση στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο, στις 9 Μαρτίου 1994. Δημοσιεύτηκε με τίτλο «Η κοσμοϊστορική σημασία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας», στη Νέα Εστία, 1.9.1994]

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Από την τελετή στη Συναγωγή Χανίων, το Εχάλ, το Ιερό όπου 50 χρόνια πριν φυλασσόταν η Τορά.

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΝΑΓΩΓΗΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΜΕΤΑ ΑΠΟ 50 ΧΡΟΝΙΑ η Συναγωγή των Χανίων, η μόνη που διατηρήθηκε στην Κρήτη μετά το Ολοκαύτωμα, λειτουργήθηκε στις 11-12 Αυγούστου 1995.

Στην επίσημη ιεροτελεστεία του Σαββάτου 12 Αυγούστου, την οποία ετέλεσε ο Ραββίνος κ. Ισαάκ Μιζάν, στη μνήμη των 300 Εβραίων που πνίγησαν στις 9 Ιουνίου 1944 με την καταβύθιση του πλοίου «Τάναϊς», μαζί με Χριστιανούς της Μεγαλονήσου, παρέστησαν, εκτός των άλλων: Εκπρόσωποι του Μητροπολίτη Κυδωνίας και Αποκορώνου κ.κ. Ειρηναίου, εκπρόσωπος της Καθολικής Εκκλησίας, ο βουλευτής Χανίων του ΠΑΣΟΚ κ. Σ. Μιχελογιάννης, ο αναπλ. Νομάρχης κ. Γ. Κλωνιζάκης, ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Χανίων κ. Γ. Νιζολακάκης, ο πρόεδρος της Νομαρχιακής Επιτροπής Προνοίας κ. Π. Ροζάκης, εκπρόσωποι των αστυνομικών Αρχών, κ.ά.

Η τελετή της συμβολικής αναβίωσης της Συναγωγής έγινε με πρωτοβουλία της Εβραϊκής Νεολαίας Ελλάδος, ο πρόεδρος της οποίας κ. Δ. Φρανσές, σε ομιλία του εξήγησε τη σημασία της τελετής.

Μιλώντας εκ μέρους του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος ο γεν. γραμματέας κ. Μ. Κωνσταντίνης, είπε, μεταξύ των άλλων: «... Μετά 50 χρόνια, ύστερα από μισό αιώνα σιγής στον ιερό αυτό χώρο της ιστορικής Συναγωγής των Χανίων, όπου βρισκόμαστε σήμερα, ξανακούγονται προσευχές και ύμνοι στο Θεό. Προσευχές για εκείνους που άδικα κι απάνθρωπα χάθηκαν, ύμνοι γιατί μας βοήθησε να βρισκόμαστε εδώ σήμερα. Η κυριότερη όμως παράκληση προς το Θεό είναι να προστατεύει τους αθώους, ώστε να μην έχουμε «Ποτέ πια πόλεμο», «Ποτέ πια Ολοκαύτωμα».

»Με την ευλογία του Θεού στην ψυχή μας και τις μνήμες των αδικωμένων στο μυαλό μας, το καθήκον όλων μας πρέπει να είναι ο αδιάκοπος αγώνας για την διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας...».

Η Συναγωγή «Ετε Χαΐμ» των Χανίων - κτίριο Ενετικού ρυθμού - χρονολογείται από τον 14ο αιώνα. Τότε στέγαζε μια Καθολική Εκκλησία. Το οικοδόμημα παραχωρήθηκε στην Εβραϊκή Κοινότητα κατά τον 17ο αιώνα και μετετράπη σε Συναγωγή. Είναι πιθανόν η μοναδική περίπτωση στην παγκόσμια ιστορία Εκκλησίας που μετατράπηκε σε Συναγωγή.

Η Εβραϊκή Κοινότητα των Χανίων είχε δύο Συναγωγές εκ των οποίων η Συναγωγή «Ετε Χαΐμ» είναι η παλαιότερη. Η δεύτερη, που χτίστηκε το 1880, καταστράφηκε ολοκληρωτικά κατά τη διάρκεια του βομβαρδισμού της πόλης από τους Γερμανούς το 1941. Η Συναγωγή «Ετε Χαΐμ», η οποία επίσης υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τον βομβαρδισμό, δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ ξανά από το 1941 μέχρι τον περασμένο Αύγουστο, που λειτουργήσε συμβολικά.

Οι Εβραίοι στα Χανιά

Σε αφιερώματα της *Καθημερινής* (2 Ιουλίου 1995) για τα Χανιά γίνονται οι παρακάτω αναφορές στους Εβραίους κατοίκους της πόλεως:

Η Μάλμειους Βιβλιοθήκη

(Της Χρύσας Κακατσάκη)

«Ο ιδρυτής της Αντώνης Μάλμος, με τη μυθιστορηματική βιογραφία, διέθετε το αλθινο συλλεκτικό ενστικτο που τον είχε χαρίσει το παρατσούκλι «χαρτοποντικός». Είναι χαρακτηριστικό ότι παραμόλυνε την υπηρέτρια του Βενιζέλου πότε θα βγάλει τα σκουτίδια για να πάρει σημειώματα, επιστολές, αντίγραφα διπλωματικών εγγράφων. Πάνω από 6.000 τόμοι σπάνιων βιβλίων που αγοράζονταν την Κρήτη και άλλα τόσα **εβραϊκά**, περιζήτητα σήμερα στη διεθνή βιβλιογραφία, χωρίς να υπολογίζονται τα βιβλία με άλλα θέματα, οι γκραβούρες και οι χάρτες ήταν το αποτέλεσμα του συλλεκτικού του πάθους. Το 1972 παραχωρήθηκε στη Δημοτική Βιβλιοθήκη αλλά δυστυχώς ο Δήμος την κακομεταχειρίστηκε. Δεν υπογράφηκε καν πρωτόκολλο παραλαβής και πολλά βιβλία χάθηκαν στη μεταφορά».

Η πόλη μου τα Χανιά

(Της Βικτώρας Θεοδώρου)

Αναφερόμενη στη Μάχη της Κρήτης σημειώνει:

«Τρεις δυνάμεις σφυροκοπούν το λιμάνι της Σούδας και τα Χανιά. Οι Ιταλοί, οι Γερμανοί και οι Άγγλοι. Στέναξαν τα επικά όρη. Οι κάτοικοι, οι δημόσιοι υπάλληλοι που έπρεπε να συνεχίσουν τη δουλειά τους (και η μητέρα μας στο κλειστό σχολείο της) έτρεχαν αλλόφρονες στα "καταφύγια" με το ουρλιαχτό της σειρήνας. **Η Οβριακή** ερήμωσε. Οι Εβραίοι σημιτολάτες χάθηκαν, για μια "έξοδα" χωρίς επιστροφή».

Η Συναγωγή Χανίων λειτουργήσε συμβολικά και πάλι, ύστερα από 50 χρόνια

Η απελευθέρωση των Αθηνών από τους Γερμανούς

Του κ. ΡΕΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Δώδεκα Οκτωβρίου 1944. Οι τελευταίοι Γερμανοί στρατιώτες έχουν αποχωρήσει. Γυναίκες και άνδρες στους δρόμους γιορτάζουν

Κι εκεί, άλλο τρελό: Πλήθος πολύ, μα δεν ανέβαινε και στο τιμητικό άβατο μπρος στο μνημείο, παρά τσακωνόντουσαν μεταξύ τους όλοι, «Όχι!», φώναζαν οι μεν, «Είναι τιμή! Είναι τιμή!» - ανάμεσά τους κι ένας που τον ήξερα και ήτανε της Ιντέλιτζενς Σέρβις, υπάλληλος της Τράπεζας της Ελλάδος, δεξιός, στο τμήμα εκτυπώσεως χαρτονομισμάτων (κι επί Κατοχής βέβαια, που διάταζαν μόνο οι Γερμανοί να τυπώνονται, για να μας ληστεύουν μεθοδικά) - κι οι άλλοι: «Σκίστε το! Σκίστε το!», μα κανείς δεν τόλμαγε να σαλτάρει τα τρία βήματα, ν' τ' αρπάξει να το σκίσει που θέλανε... παρόι τσιρίζανε μονάχα, σαν γυναίκοι, άπραγα...

Κι αυτό άστραφτε και, προκλητικά, πράσινο - καταπράσινο ένα δάφνινο στεφάνι, ντυμένο πάνω του σαν αυτοκρατορική γλαμύδα, κατακόκκινη, σωστή πορφύρα, τη μεταξωτή παντιέρα με την κατάμαυρη οβίαστικα

λοξή πάνω της να τρέχει πάντα μπρος στο θάνατο... να πάρη ο διάολος, τι την κοιτάνε; τι την αφήνουμε να τρέχει ακόμα, να φαντάζει και μπρος μας;

Κι όρμησα, τ' άρπαξα, το 'κανα κομμάτι το στεφάνι - απ' αληθινή δάφνη - μα εκείνη δε σκίζότανε. Το τρομερό μεταξωτό της - «ερζάτς» ήτανε, κι άντεχε τόσο; τα χέρια μου είχανε χάσει τη δύναμή τους; εγώ σίδερα έστιβα, μα κείνη άντεχε - και την τράβαγα, τη στριφογύριζα, ζορίζομουν, δε σκίζότανε.

Λυσσασμένος την πέταξα καταπάνω στο πλήθος που άφριζε!.. Και μύρια χέρια την άρπαζαν, την τράβαγαν τετανικά όλα, να την πάρει δικιά του ο καθένας, μα κανείς δεν κατάφερε, αυτή άντεχε, δε σκίζότανε, δεν κουρελιάζόταν!..

Τέλος είδα που 'γινε τρία κομμάτια - μα τώρα και μικρότερα περισσότερα άντεχαν!

Τότε σκέφτηκα: «Εγώ, γιατί δεν κράτησα κανένα;». Και χύμηξα κι εγώ ν' αρπάξω ένα!.. Κλώτσαγα, έριχνα γροθιές άγριες με το 'να χέρι ολοένα - κατάφερα να διώξω πέντε, δέκα, δεκαπέντε... Μα ένας ήταν γαντζωμένος όλος πάνω στο κουρέ-

λι, και με τα δυο του τα χεράκια τρελά κρεμασμένος, αφρίζοντας, και μου φώναξε, καθώς τον σήκωνα ολάκερο, μισό μέτρο στον αέρα, κι αυτός εκεί σαν ξέφτι, απ' το κομμάτι της μαύρης οβίαστικας στο καταπόρφυρο φόντο π' ακόμα έτρεχε η αναθεματισμένη, και μου φώναξε σπαρταζτικά:

- Άσε μου την! Άσε μου την εμένα!.. Είμ' Εβραίος σου λέω! Είμ' Εβραίος!

- Ε, άντε, πάρ' την! του είπα, μην μπορώντας να τον τινάξω από πάνω της, έτσι υστερικά που 'χε γραπωθεί και δεν ξεκόλλαγε!..

Αυτή ήταν η 12η Οκτωβρίου 1944 για μένα, με το λόγο της τιμής μου.

Και με ντροπή μου - για μένα. Δε λέω για κανέναν άλλο.

[Απόσπασμα από αναμνήσεις που δημοσιεύτηκαν στην Καθημερινή, 9.10.1994]

Πάνω σε εβραϊκά θέματα

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ ήρθαν στη δημοσιότητα από διακεκριμένους παράγοντες της πνευματικής ζωής (τον καθηγητή κ. Δ. Λουκάτο και το γνωστό συγγραφέα κ. Ν. Δήμιον) γενικότερα θέματα που αφορούν τους Εβραίους. Αναδημοσιεύουμε τα σχετικά κείμενα, τα οποία δίνουν τις πρότερες απαντήσεις στα θέματα που τα ίδια θίγουν.

Το έθιμο για το «κάψιμο του Ιούδα»

Σε λιγοστές μικρές περιοχές της Ελλάδος εξακολουθεί κατά την Μεγάλη Εβδομάδα των Χριστιανών το έθιμο να καίνε ομοίωμα του Ιούδα. «Η βάρβαρη αυτή παρακολούθηση ενός μακάβριου θεάματος» δεν μπορεί να θεωρηθεί στη χαράμη του 21ου αιώνα, ως εθμική συμβολή στον «ψυχικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό πολιτισμό» του ελληνικού λαού, όπως τονίζει στην παρακάτω επιστολή του («Καθημερινή» 5 Ιουλίου 1995) ο πρόεδρος της Ελληνικής Λαογραφίας καθηγητής κ. Δημήτριος Σ. Λουκάτος.

Στο ενδιαφέρον ένθετο των «Επτά Ημερών» της «Κ» (Κυριακή, 25 Ιουνίου '95), με την πολύπλευρη συνθετική ύλη: της ιστορίας, τέχνης, αρχαιολογίας, οικονομίας και σύγχρονων βιωμάτων του ωραίου νησιού της Μήλου, με εξέπληξε, από την πλευρά της λαογραφίας, η έμφαση που εδόθηκε, με λεπτομερή περιγραφή, σε ένα παλαιότατο (και άλλων αντιλήψεων) πασχαλινό έθιμο, το «κάψιμο του Ιούδα», που, ενώ μεταπολεμικά επήγαινε να σβήσει, με κάποια λαϊκή ωριμότητα, τώρα (και σε πολλούς τόπους) το προβάλλουμε «τουριστικά». Στην περίπτωση της Μήλου, το άψογο - γραμματικά και συντακτικά - κείμενο του «σχεπτικού» της καταδίκης, στη φωτογραφία του απαγχονισμένου, δείχνει λόγιον και διαφημιστικό «αναπαλαιωτή» του εθίμου αυτού.

Η «Κ» έχει δημοσιεύσει, παλαιότερα, επιστολή μου (28.4.90), όπου υπεύθυνα σημειώνω ότι το «κάψιμο του Ιούδα», γεννημένο συμβολικά στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και των αντιεβραϊκών φανατισμών, σήμερα δεν έχει λόγον υπάρξεως, η δε «τουριστική» του προβολή μάς εκθέτει, αντίθετα, για μια βάρβα-

ρη παρακολούθηση ενός μακάβριου θεάματος.

Με τη φετινή επέτειο των πενήντα χρόνων, από τη λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου, θυμηθήκαμε με βδελυγμία τα «ολοκαυτώματα» των Εβραίων κ.ά. Πώς τώρα θα «διδάσκουμε» και στα παιδιά μας, την «εορταστική» και πυροποτική επανάληψη παρόμοιας εκτέλεσης, για οποιοδήποτε ανθρώπινο ομοίωμα; Μπορεί η λαογραφία να καταγράφει στις αναμνήσεις της όλα όσα έζησαν στον τόπο μας, ανάλογα με τις συνθήκες και τις προλήψεις των εποχών που επέγρασαν, δεν τα προβάλλει όμως και για παραδειγματισμό ή συνέχιση, όπως δεν θα το έκανε και για θέματα υγείας. Όσο όμως μαρτυρούν έναν ψυχικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό πολιτισμό, το θυμίζει και τα προσφέρει πρόβλημα και στις «τουριστικές» σκοπιμότητες.

Ο καλοπροαίρετος εκπαιδευτικός των λαογραφικών σελίδων του ένθετου της Μήλου, μπορούσε, μετά το ευχάριστα πρώτα Πασχαλινά έθιμα που μας έδωσε, ν' αφήσει (ή να ψέξει το «κάψιμο» και να γράψει κάτι για τα παλιά γραφικά αρραβωνιάσματα του

Κάστρου (Επετ. Ετ. Κυκλαδ. Μελετών, τόμ. 8/1969-70, σ. 582-8) ή κάτι από την «παραδοσιακή αμπελουργία και το κρασί» στη Μήλο (Μηλιακά, τομ. Α' 1983, σ. 145 - 93).

Ελπίζω ότι και οι Μήλιοι των Αθηνών και του νησιού θα συμφωνήσουν με την αντίρρηση μου για τον Ιούδα. Το θέμα, άλλωστε, είναι και γενικότερα διεθνικό, γιατί πολύ συχνά ο λαός μπερδεύει το όνομα του Ιούδα με τον Εβραίο. Σήμερα το εβραϊκό κράτος είναι ισότιμο και

φίλιο, άρα και σεβαστό. Και, για να κινηθώ, ως Κεφαλλην, στη σύγχρονη ατμόσφαιρα των σεισμών, θυμίζω ότι, το 1953, όταν με τους τρομερούς και πολύνεκρους σεισμούς, τα νησιά Κεφαλονιά, Ιθάκη και Ζάκυνθος έμειναν επί ημέρες χωρίς άμεση βοήθεια (στο μακρινό τους πέλαγος), οι πρώτοι που φάνηκαν, με τον ασύρματο κι έδωσαν βοήθεια και ανθρωπίνη παρηγοριά στους απελπισμένους, ήταν οι καλόδεχτοι ναύτες του πολεμικού στόλου, του νεοσύστατου, τότε, κράτους του Ισραήλ».

Είμαστε όλοι Εβραίοι

Του κ. ΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΥ

Πληροφορήθηκα ότι ένα φασιστοειδές (ευτυχώς και οι φασίστες μας είναι γιαλαντζί!) που διατηρεί τακτική εκπομπή σε περιθωριακό τηλεκάνάλι, με αποκάλεσε «Εβραίο».

Φαντάζομαι πως, στο αντισημιτικό του παραλήρημα, ο χαρακτηρισμός αποτελεί ύβρη. Σίγουρα δεν το είπε για να με κολακεύσει. Όμως δεν είχε υπολογίσει καλά τη βαρύτητα της λέξης. Διότι εγώ - καίτοι δεν έχω σχέση με τις φυλές του Ισραήλ - αισθάνθηκα πολύ ωραία να με αποκαλούν ομόθρησκο και ομόφυλο του Χριστού, του Σπινόζα, του Φρόιντ και του Αϊνστάιν. (Για να μην προσθέσω μερικά προσωπικά μου είδωλα όπως τον Kafka, τον Wittgenstein, τον Walter Benjamin και τον Paul Celan).

Κι επιπλέον με έκανε, για μία ακόμα φορά να νιώσω Εβραίος - όπως έχω αρκετές φορές στη ζωή μου αισθανθεί γύφτος, Αλβανός ή και μάρτυς του Ιεχωβά.

Ξέρω ότι για τα φασιστοειδή τέτοιες ταυτίσεις είναι δείγματα προδοσίας, μειοδοσίας και ανθελληνισμού. Όμως περιέργως εγώ πιστεύω πως η ικανότητα να μπαίνεις στη θέση του άλλου - ιδιαίτερα όταν αυτός διώκεται ή καταπιέζεται - είναι κατ' εξοχήν αρετή ελληνική.

Λέμε - και είναι αλήθεια - πως ο ανθρωπισμός έχει τις ρίζες του στη χώρα που ζούμε. Πραγματικά και οι Ρωμαίοι αρχικά και οι Δυτικοί της Αναγέννησης κατόπιν, που έπλασαν το ιδανικό του humanismus είχαν το βλέμμα τους στραμμένο στην ελληνική κλασική αρχαιότητα. Από εκεί άντλησαν όλο τον πλούτο μιας ανθρωποκεντρικής κοσμοθεωρίας.

Το να θεωρούμε τον άνθρωπο σαν την ύψιστη αξία - τον άνθρωπο γενικά, χωρίς διακρίσεις - είναι μία άποψη που πηγάζει

από την αρχαία ελληνική σκέψη. Το να μπαίνουμε στη θέση του κάθε Έλλου είναι μία προέκταση χριστιανική, που όμως εναρμονίζεται απόλυτα με την ηθική των περισσότερων αρχαίων φιλοσόφων.

Το ίδιο ακραίων Έλλην αισθάνομαι κι όταν υπερασπίζομαι τον ορθό λόγο που από τον ελληνικό χώρο ξεκίνησε. Οι φανατικοί που πολεμάνε την - δήθεν ξενόφερτη - γαίο δεν αντιλαμβάνονται πως αντιμάχονται το ελληνικότερο στοιχείο της δυτικής σκέψης.

Αναρωτηθήκατε ποτέ ποιοι είναι οι αυθεντικοί Έλληνες; Αν για χρητήριο χρησιμοποιήσετε τις αξίες του ελληνικού πολιτισμού, θα καταλήξετε πως ΔΕΝ είναι οι πατριδοκάπηλοι, εθνικιστές, φασίστες, νεο - ορθόδοξοι φονταμενταλιστές και άλλοι ζηλωτές μιας διεστραμμένης και παραμορφωμένης ελληνικότητας - αλλά μερικοί κατά καιρούς επονομαζόμενοι «ανθέλληνες».

Πιστεύω πως εγώ ο «Εβραίος», είμαι πολύ πιο Έλληνας από αυτόν που με χαρακτηρίζει έτσι. Γιατί η ελληνικότητά μου πηγάζει από την οικουμενικότητα του λόγου - κι όχι από τη μισαλλοδοξία του παα - λόγου.

Και η ιδιότητα που έχω να ταυτίζομαι με τον συνάνθρωπό μου - ναι, ακόμα και με τον Σκοπιανό και με τον Τούρκο - είναι αρετή ελληνική, που οι κήρυκες ενός επαρχιωτικού και κομπλεξικού απομονωτισμού δεν δύνανται ούτε να εννοήσουν.

Κι όπως εγώ είμαι Εβραίος, άλλο τόσο Έλληνας ήταν ο Γερμανοεβραίος Daniel Cohn - Bendit, που το Μάιο του '68 άκουσε τους Γάλλους φοιτητές να φωνάζουν: «Είμαστε όλοι Γερμανοεβραίοι».

Καθημερινή, 25 Ιουνίου 1995

«'Όλα τα κάστρ' επήγα, κάστρ' εγύρισα, σαν της Εβριάς το κάστρο, κάστρο δεν είδα...»

Του Γυμνασιάρχη κ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ Γ. ΓΑΤΑΝΑ

«'Όλα τα κάστρ' επήγα, κάστρ' εγύρισα,
σαν της Εβριάς το κάστρο, κάστρο δεν είδα...»

Έτσι τραγουδούσαν στο χωριό Καμπιά της Β. Χίου πριν τα 1903.

Το τραγούδι διέσωσεν ο Γάλλος περιηγητής Ε. Περόν. Είναι τραγούδι όμορφο, δημοτικό, μελωδικό, αφού ο ίδιος ο Περόν διέσωσε και τη μουσική του σε φωνόγραφο. Πλούσιον ήταν το κάστρο. Του ξήλεψαν οι Τούρκοι και οι Σαρακηνοί. Το πολιορκήσαν. Το κάστρο με δόλον έπεσε... Παράτιθεται όλο για τους γλωσσικούς ιδιοματισμούς:

*'Όλα τα κάστρ' επήγα, κάστρ' εγύρισα
σαν της Εβριάς το κάστρο, κάστρο δεν είδα
γύρουν τριγύρου ασήμι κι όλομ μάλαμμα,
Τούρκοι το τριγυρίζουν χρόνους δώδεκα
κι άλλους δεκατεσσάρους οι Σαρακηνοί.
Και μιας Όβριάς κονλλόνκι, μάλιστα παιδί,
τον πύργον τριγυρίζζει, κλαι και δέρνεται
«Ανοιξετέ μου νάμπω τόβ βορειόμοιρο,
πούμαι και γγαστρομένο και σποιμόγεννο».
Όσο να καλονοίζουν, χίλι' εμπήχανε,
κι όστα καλοσφαλίσουν, (το) κάστρο γέμισε.
Κ' η κόρη που το κάστρο έξω γχορέμισε
ούτε σε πέτρα δώκεν ούτ' εις μάρομαρο,
μόνο σ' αγούρ' αγάλες πήεν κ' έπτεσε*

Το κάστρον ετούτο της Εβριάς - Όβριάς εκεί στα Καμπιά, κοντά είναι στο εξωκλήσι της Κοίμησης της Παναγίας, έχει και τείχη. Πάνω σ' αυτό είναι η εκκλησία της Αγ. Παρασκευής και η βασιλότρυπα, που μέσα της

Χίος: Το κάστρο της Εβριάς - Όβριάς στο χωριό Καμπιά

χωρούν 12 περίπου άτομα. Λέγεται αζόμη ετούτο και κάστρο των Απολλύχων. Η Εβραιοπούλα έπεσε σε άγουρον την αγκαλιάν, αφού πανέμορφη θα ήταν...

Στο χωριό μου τα **Φυτά**, τραγουδούσαν προ του 1930 και μετέπειτα, τραγουδούσαν τις αποκριές, ένα τραγούδι που φαίνεται η πίστη μιας Εβραιοπούλας στην θρησκεία της, εκείνη του Μωσαϊκού Νόμου. Αρνήθηκε να γίνει χριστιανή. Το τραγούδι στο χωριό τραγουδούσε με το βιολί παίζοντας ο συγχωριανός αξέχαστος σήμερα Δημήτριος Ι. Μαρωνίτης. Θυμούνται έτσι οι παλιοί στα Φυτά:

*Ένα Σαββάτο βράδυ, μια Κυριακή πρωί,
πήγα να συρτανίσω μεσ' στην Όβριακη.
Βλέπω μιαν Εβραιοπούλα που λουζόντανε
και με ασημένιο κτένι εκτενιζόντανε.
Της λέω Εβραιοπούλα γίνεσαι χριστιανή,
να λουζεσαι Σαββάτο ν' αλλάξεις Κυριακή
και να μεταλλαβαίνεις Χριστογιέννα - Λαμπρή;
Κάλλιο' έχω γω να πέσω στον Τούρκοι το σπαθί
παρά να λουίζομαι Σαββάτο ν' αλλάζω Κυριακή
και να μεταλλαβαίνω Χριστογιέννα - Λαμπρή.*

Κεφαλόχωρι της Β.Δ. Χίου είναι η **Βολισσός**, που εκεί έγραψε τραγούδια ο συγχωριανός σχεδόν του Πρωφ. ητ Ησαΐα, Όμηρος (9ος - 8ος π.Χ. αι.). Τραγουδούσαν και χόρευαν τις Αποκριές, το όμορφο δημοτικό τραγούδι, απάνω σ' ένα δώμα.

Μια Εβραιοπούλα εφγατιζιά, κάθεται σ' ένα δώμα και κεντά. Υπάρχει η προσωποποίηση με το χορτάρι, το χορταράκι το δροσινό... ωραίες εικόνες...

*Απάνω σ' ένα δώμα, δώμα, δωματάκι
κάθεται Εβραιοπούλα και παταδοπούλα
και κεντά τον ήλιο και το φεγγαράκι.*

*- Βάστα, βάστα, ήλιε, βάσταζε λιγάκι
ώστε να γυρίσω το περιβολάκι
χορταράκι βρίσκω δροσινό λιγάκι
και κοντοκαθίζω να το ανεπάσω.
- Μη με ανεπάσεις και άνιδρος είμαι
δώδεκα χρονάκια νερό δεν ήπια
κι άλλους δεκατεσσάρους
τον αγατώ δεν είδα.*

*Υπάρχει εκεί και άλλη παραλλαγή
του τραγιδιού:*

*Πάνω σ' ένα δώμα, δώμα, δωματάκι
κάθεται Εβραιοπούλα και παταδοπούλα
και κεντά τον ήλιο και το φεγγαράκι.
- Βάστα, ήλιε, βάστα, βάσταζε λιγάκι
έσπου να το γυρίσω το περιβολάκι.*

Κι αφού γυρίσω το περιβολάκι
πόρτα για να έμπω και σκαμνί να κάτσω
και κοντά στην πόρτα χορτάριν εβρίσκω
και κοντοκαθίζω να το ανασπάσω.
- Μη με ανασπάσεις και άνδρος είμαι
δώδεκα χρόνους νερό δεν ήπια
κι άλλους δεκατέσσερις τον αγαπώ δεν είδα

Μεγαλοχώρι είναι το **Πιτνός**. Πολλές έχει ιδιοματικές λέξεις. Όμορφα τα τραγούδια του, όπως το παρατιθέμενο που έχει ομοιότητες, σχεδόν το ίδιο με εκείνο από τα Φυτά.

Σαν το κοράλι ήταν τα χέρια της Εβραιοπούλας της όμορφης, που την αγάπησεν ένας Ρωμιός ('Ελληνας), μα ο γάμος τους δεν έγινε, αφού δεν θέλησε η μάνα της...

Η αναφερόμενη Εβραϊκή ήταν των Εβραίων η συνοικία μέσα στο Κάστρο στην πόλη της Χίου (Χώρα).

Ένα Σαββάτο βράδυ
Μια Κυριακή ταχύ
πάω να συριανίσω
μεσ' στην Εβραϊκήν
βρίσκω μιαν Οβρειοπούλα
και κτενίζονταν
με κορραλένιο χέρι
εδιαλίζονταν.
Λέω της Οβρειοπούλας
να γείνη χοιστιανή
να λούετε Σαββάτο
ν' αλάσση Κυριακή
και να λαμπροφορένη
κάθε Λαμπρή ταχύ.
- Για να το πω της μάνας μου
κι ότι μου πη(θ)α κάμω
- κάλια σε διω
κόρη στη γη νεκρή
πέρα Ρωμιών να πάρης
Ρωμιά να βαφτιστής
και μεσ' τη Παναγιά
να πας στεφανωθείς...

Ονόματα Εβραίων στη Χίο βρίσκονται και σε γητείες, εξορκισμούς, παροιμίες κ.λπ.

Λέγαν έτσι μέσα στην **Χώρα** για το απόκομμα (κόψιμο) της μέσης.

Αδάμ, μάρμαρον εσήκωσε
και εκριατσόδαγκασε, (βούτα τα πέντε
δάχτυλα στο λάδι για να γάνεις).
Αλλού 'λέγαν για το απόκομμα
Αδάμ εις τομ Παράδεισον
άμπλεον εφύτευσε
σινιάς εκαταβόλυνσε
μάρμαρον εσήκωσε
λίτραν κρέας του 'κοσαν
έλαιον από ελαίας
σκόρδον από κήπον
και 'χρισαν αυτόν
και πήγεν εις τομ τόπον του

Στην Χίο τα παλιά χρόνια το καλοκαίρι πολλοί αρρωστούσαν από θέρμη (ελονοσία). Λέγαν τότε: *Στήτω ο ήλιος κατά ανατολάς και η σελήνη κατά Γαβαώθ. Στήτω και το ρίγιον τούτο από δούλον Θεού...*

Αξέχαστον έτσι το γεγονός της πολιορκίας της Ιερής Χώρας από τον Ιησού του Ναυή... Έπαιρναν ακόμη ένα αμύγδαλο και έλεγαν: *Ανανία, Αζαρία, Μισαήλ' και τρώγαν ένα κάθε ημέρα.*

Στο χωριό **Κουρούνια** της Β.Δ. Χίου λέγαν για τους τεμπέληδες την παροιμία: *Ήτυχε τον 'βριού (Οβριού) να ταξειδέψη τού 'τυχε και Σαββάτο.*

Σε ασθένεια των προβάτων, λέγαν στο νησί τον εξορκισμό:

Εξορκίζω σε κατά των Χερουβείμ και Σεραφείμ, εξορκίζω σε πάθος εις τους αρχαγγέλους Μιχαήλ, Γαβριήλ - Ουρουήλ και Ραφαήλ. Εξέθλε πάθος από τα πρόβατα, αγών ή βοών και μελισσίων του δούλου του Θεού...

Τα Χερουβείμ αναφέρονται στο βιβλίο «Γένεσις» κεφ. Γ' 23 - 24, αφού είναι ουράνιες δυνάμεις.

Στο χωριό **Ολύμπιοι** της ν. Χίου, αναφέρεται σ' ένα χρονικό προγονιστικό του έτους 1875, το όνομα του προφήτη Έσδρα, που έγραψε 2 βιβλία και ήχησε στην εποχή του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη του Μακρόχειρα (Ε' π.Χ. αι.).

«Περί των δώδεκα μηνών τας ευχαρίστους ημέρας τας οποίας εφάνερωσεν ο Θεός τω προφήτη Έσδρα τω ιερεί ως κατάδηλον ταύταις ποιείν τοις υιοίς Ισραήλ, τοι ποιείν ότι αν βούλονται ήγουν εν ονόματι κυρίου Θεού ημών αγοράζειν, πωλείν, κτίζειν, επιδίδειν παιδας εις μάθησιν, τον πορεύεσθαι εις οδόν πραγματείας και απλώς ειπείν εις παν έργον αγαθόν ο βούλει ποιήσων εις δόξαν Θεού».

Αξέχαστο λοιπόν των Εβραίων το πέραςμα από την Χίο αφού και το όνομά τους τραγουδήθηκε εδώ στο νησί του Ομήρου.

Λεξιλόγιο:

άγονρος: ο νέος

βαστώ: κρατώ

βοκτώ: βάζω λ.χ. το χέρι μέσα σε λάδι όλο, κολυμπώ.

διαλίζομαι: συνώνυμο του ρήματος κτενίζομαι με κτένα με ψιλά κτένια την λεγόμενη διαλιστήρα.

δώμα το: η σκεπή (στέγη) του σπιτιού που ήταν από χώμα.

καταβωλέβω: σπέρνω, φυτεύω ιδίως δέντρα και το χώμα έχει βώλους.

κουλούκι το: το σκυλάκι, μτφ. το νέο παιδί - κορίτσι.

κορραλένιο: κορραλένιο (από κοράλλι δηλ.)

πέρα: παρά

ρίγιον το: το κρύο που έنيωθαν, το «τούρτουρο» όταν επάθαιναν την θέρμη που έτρεμαν κιόλας.

Ταχύ το: το πρωί.

[Άρθρα για την Ισραηλτική Κοινότητα Χίου έχουν δημοσιευθεί στα Χρονικά 110/σελίδα 23, 114/9 και 134/11]

ΧΙΟΣ: Μια άλλη Ισραηλιτική Κοινότητα που έσβησε κατά το Ολοκαύτωμα

Στο τέλος της δεκαετίας του '50 ο αείμνηστος **Κανάρης Δ. Κωνσταντίνης** έγραψε το παρακάτω σημείωμα το οποίο βρέθηκε στο αρχείο του:

Ως τυχαίως επληροφορήθην η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών προέβη κατ' αυτής εις την εκποίηση του νεκροταφείου της διαλυθείσης ιστορικής Ισραηλιτικής Κοινότητας Χίου.

Όπως είναι γνωστόν η Κοινότης Χίου αριθμούσα βίον είκοσι και πλέον αιώνων διελύθη οριστικώς της περιουσίας της μεταβιβασθείσης κατά το έτος 1937 εις την Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών, όπου είχαν εγκατασταθεί πλείστοι Χίοι Εβραίοι. Εις το νεκροταφείο, μεταξύ άλλων αξιολόγων τάφων, ευρίσκεται και ο τάφος του διασημού Ραβίνου, ταλμουδιστού και συγγραφέως **Ιακώβ Μπεν Ασέρ**, με την επ' αυτού επιτύμβιον στήλην ήτις αναμφισβητήτως αποτελεί το αρχαιότερον εβραϊκό μνημείο του τόπου μας. Ο εν λόγω έξοχος Ραβίνος, αζμάσας κατά τον 14ο αιώνα, συγγραφέας του σπουδαιωτάτου έργου Μπαάλ Ατούρ επί του Ταλμούδ περιέχον τους νόμους και διατάξεις περί πάσης δημοσίας και ιδιωτικής ενεργείας παρά τοις Ιουδαίοις, και μεταβαίνων εις τους Αγίους Τόπους μετά δέκα εκ των μαθητών του διήλθεν εκ Χίου διά να επισκεφθή την εκεί αξιολόγον τότε Ισραηλιτική Κοινότητα και να αναπανθή εκ των κακοπαθειών μακρού ταξιδίου, φιλοξενούμενος δε παρά τοις εν Χίω Ισραηλίταις απέθανε νοσήσας, συναπείθανον δε και οι μαθηταί αυτού.

Περί του μνημείου τούτου ο ιστορικός καθηγητής Ζολώτας αναφέρει επί λέξει: «Ο Ραβί Ιακώβ αναπαύεται υπό χονδρόν λίθον, σχήματος κορμού δένδρου, εφ' ου υπάρχει επιγραφή, της οποίας αδύνατον είναι εκ του χρόνου να διακριθώσι τα στοιχεία, φαίνεται όμως ότι ήτο επιγράμμα τι». Περίξ του λίθου τούτου υπάρχουν και άλλοι λίθοι παλαιοί περί τους δέκα ανεπίγραφοι, ους η παράδοσις λέγει των μαθητών του. Ουδείς των ιστορικών της εβραϊκής θεολογικής επιστήμης γνωρίζει η αναφέρει τον τάφον τούτου του Ραβί Ιακώβ. Κατ' έτος αρχομένου του θέρους, ότε οι Εβραίοι τελούσι ως γνωστόν εορτήν τινα των νεκρών παρ' αλληλώς προς τους ημετέρους μεταβαίνονιν απαραίτητως και εις τον τάφον τούτον προσευνεχόμενοι και επιδιαικλιούντες εις την μνήμη του ιερού ανδρός άπειρον σεβασμόν».

Αλλαχού δε της ιστορίας του ο εν λόγω ιστορικός αναφέρει «του Ιακώβ Μπαάλ Ατούρ ο ενυπόγραφος λίθος,

Τμήμα εγγράφου που εξέδωσε η Ισραηλιτική Κοινότητα της Χίου, με ημερομηνία 21 Μαΐου 1913, και με τις υπογραφές των μελών της Κοινότητας. Το έγγραφο αφορά στην απόφαση της Κοινότητας να ανακηρύξει τον κυβερνήτη του νησιού Δημήτριο Θεοδωράκη επίτιμο πρόεδρο της Εβραϊκής Κοινότητας. (Από το βιβλίο του κ. Ν. Σταυρούλακη *Jewish Sites and Synagogues in Greece*).

δυσδιακρίτοις στοιχείοις ατλοις είναι πανισραηλιτικόν προσκύνημα μετά την Ιερουσαλήμ εις ο προσερχονται προσκυνήσοντες τους δυο μετά το Πάσχα μηνες οι Ισραηλίται».

Το μνημείον επεσκέφθην κατά το έτος 1953 και υπέδειξα έκτοτε όπως μεταφερθή εις το νεκροταφειον Αθηνών ως συνδεόμενον στενότηα με την μακραίωνα ιστορίαν της Ισραηλιτικής Κοινότητος Χίου. Αλλά και το Κεντρικόν Ισραηλιτικόν Συμβούλιον, μετά την απελευθέρωσιν παρά τα εκ του διωγμού σοβαρότατα προβλήματα τα οποία αντιμετώπιζε τότε δεν παρέλειψε να ασχοληθή και με το σπουδαιώτατον αυτό θέμα απεικνυνθέν εις τον αρχιραβίνον Ιεροσολύμων κ. Μπενσιών Ουζιέλ, και εξήτησαν οδηγίας εν σχέσει με την μεταφοράν εις Ισραήλ του τάφου.

Τα οστά του Ιακώβ Μπεν Ασέρ

Ανατρέχοντας τα πρακτικά των συνεδριάσεων του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος και με ημερομηνία 17 Μαρτίου 1949, βρίσκειαι η παρκατάτω σημείωσις:

«Το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας χορήγησε την άδεια εξαγωγής για το Ισραήλ των οστών των αποβιώσαντος εις Χίον κατά τον 15ο αιώνα μεγάλου ταλμουδιστού και συγγραφέως του «Αριμτá Πουρίμ», Ιακώβ μπεν Ασέρ ή Ασέρ-ρί».

Οι εβραϊκές κοινότητες του Σαντζακίου του Ευρίπου κατά τις αρχές του 16ου αιώνα

(Αποσπάσματα από τη μελέτη της κυρίας **Ευαγγελίας Μπαλτά**, με τίτλο «Ο Αγροτικός και "αστικός" πληθυσμός του Σαντζακίου του Ευρίπου - αρχές 16ου αι.», η οποία δημοσιεύθηκε στο **Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών** της Εταιρείας Ευβοϊκών Σπουδών, τόμος ΚΘ' Αθήνα 1990 - 1991).

ΣΕ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ καταστίχου τιμαριωτισμού, που καταγράφει τα χωριά του χωσίου που ανήκουν στο Mirliva του Σαντζακίου του Ευρίπου, Mustafa Bey, καταγράφονται δύο πόλεις (Θήβα και Χαλκίδα), 32 χωριά και 28 μεζράδες που κατανέμονται σε τρία βιλαέτια (Αθήνας, Θήβας και Ευβοίας). Βρέθηκε στο ανατολικό τμήμα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Σόφιας (fond 2A α.ε. 285) και αποτελείται από 3 τετράδια των 10 φύλλων (43X16 CM).

Ανθρωπωνύμια

Στο κατάστιχο που δημοσιεύουμε υπάρχουν ελληνικά, τουρκικά, εβραϊκά και αρβανίτικα ανθρωπωνύμια. Εβραϊκά: για την ανάγνωση των εβραϊκών ονομάτων

* A. Galanté, *Histoire de Juifs de la Turquie*, έκδοση 'Ιοις, Κωνσταντινούπολη (δεν υπάρχει χρονολογία εκδόσεως), τ. VII, σελ. 60 και I. Μάτσας, «Τα ονόματα των Εβραίων στα Γιάννινα», *Αφιέρωμα εις την Ήπειρον εις μνήμην Χριστού Σουλῆ* (1892 - 1951), Αθήνα 1956, σελ. 95 - 102, M.A. Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Freiburg 1980, A. Shmelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries. Administration, Economic, Legal and Social Relations as Reflected in the Responsa*, Leiden 1984, V. Boskov - M. Epstein - St. Andreev, *Ottoman Documents on Balkan Jews, XVth - XVIIth Centuries*, Σόφια 1990. Βλέπε το συλλογικό έργο *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The functioning of a plural society*, έκδοση B. Braude - B. Lewis, Νέα Υόρκη 1982, 2 τόμοι. Βλέπε επίσης τη μελέτη της Ρέα Ντάλβιν *Οι Εβραίοι των Ιωαννίνων*, έκδοση Κάδμος Πρες 1990, η οποία περιέχει πλήρη βιβλιογραφία σχετικά με τους Εβραίους της Ηπείρου και άλλων περιοχών της Ελλάδος. Γ. Ζωγραφάκης «Προέλευση Εβραϊκών ονομάτων», *Ονόματα Revue Onomastique* 7 (1982), σελ. 33 - 35. Για τους Εβραίους της Εύβοιας βλ. Μποχώ Φόρνη «Ιστορία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας», *Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών* 3 (1955), σελ. 59 - 63. Επίσης, C. Berheimer, Document relatif aux Juifs de Négrepont, *Revue d' Etudes Juives* LXV (1013), σελ. 224 - 230 (έγγραφο στην εβραϊκή γλώσσα με σχόλια στα Γαλλικά), S. Schwarzfuchs, «A propos des Juifs de Crete et de Négrepont» *Revue d' Etudes Juives* 119 (1961) σελ. 152 - 158 και I. Γιαννόπουλος «Συμβολαί εις την ιστορίαν των ιουδαϊκών παροιμιών εν τη Ανατολική Ηπειρωτική Ελλάδι, *Επετηρίς βυζαντινών Σπουδών* 7 (1930), σελ. 263, όπου υπάρχουν και άλλες πληροφορίες για τη Θήβα.

που καταγράφονται στις συνοικίες των πόλεων Θιβών και Χαλκίδας χρησιμοποιήσα όσες εργασίες ήταν προσιτές για τους Εβραίους των Βαλκανίων κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης, επίσης και εκδομένα οθωμανικά κατάστιχα των ελλαδικών περιοχών που περιλαμβάνουν εβραϊκούς πληθυσμούς. Τέλος χρησιμοποιώ εργαλείο για την επαλήθευση της ανάγνωσης εβραϊκών ονομάτων υπήρξε ο τηλεφωνικός κατάλογος της Θεσσαλονίκης του 1940, ο οποίος βριθεί εβραϊκών ονομάτων*

Πόλεις

Στην απογραφή αυτή, οι εβραϊκοί μαχαλάδες δεν φέρουν κάποια ιδιαίτερη ονομασία. Διακρίνονται, όπως στη Θήβα, ανάλογα με την προέλευσή τους, δηλαδή αν είναι ΑΤΙΚ (Romaniotes) ή επήλυδες.

Α) Θήβα

Εβραϊκές συνοικίες

Εβραίοι από την Ευρώπη 30 σπίτια, 2 άγαμοι, 4 χήρες
Ρωμανιώτες Εβραίοι 18 Σπίτια, 2 άγαμοι, 1 χήρα
Σύνολο 48 σπίτια, 4 άγαμοι, 5 χήρες

Η ακριβής καταγραφή των Εβραίων κατοίκων της Θήβας είναι η εξής:

Mahalle - i Yahudiyān 'an nefs - i Istefa haric - ez - defter - i atik, hass - i m. 'An efrenç âmede end.

Abraham Hekim, Manda Hani, Salom Giyad, Yusuf Hayim, Ya'kob Emin, Sabbetayī Sayiya Haliki, Mordehai Haliki, Nisim Yusuf, Sasan Partos, Nisim veled - i Giyad, Lazar Askenazi, Yosif Ispanya, Salom Ragusi, Yosif veled - i Hekim, Isak pabucçi, Sabbetayī pabucçi, Isak Kirspi, Isak Ustruc, Sabbetayī Giyad, Yosif Sarhos, Liyon veled - i Hekim, Gendalya veled - i demurci, David Sunil (:), Sabbetayī Hayin, Salomo Sabatoyi, Meyir Kalavris, Hayim Carka, Pandahayī cerrah, Baruh Dalyani, Lyon Kalavris.

Mücerredat

Samuyil Hayin, Natan demurci, Saton (:) veled - i Sasan, Natan veled - i -, Hayim veled - i Salom, Sabbetayī Orfano.

Biveha - i

Bive Kaza Marangona, bive Batiya, bibe Malkâ, bive Rifeka.

Hane: 30 (Σπίτια)

Mücerred: 2 (Άγαμοι)

Bive: 4 (χήρες)

Από στοιχεία που διαθέτουμε για τον 16ο αι. σχετικά

με την πληθυσμιακή αύξηση της Θήβας παρατηρείται ότι τα ποσοστά αύξησης είναι πολύ υψηλά στο πρώτο μισό του αιώνα. Ο Εβραϊκός Τσελεμπί περιγράφει τη Θήβα του 17ου αι. με 2.500 σπίτια που μοιράζονται σε 6 οθωμανικούς μαχαλάδες, 17 ελληνικούς και 1 εβραϊκό. Ο Αργύρης Φιλίππιδης στις αρχές του 19ου αι. αναφέρει ότι η Θήβα είχε πάνω από 1.000 σπίτια, μοιρασμένα σε 4 μαχαλάδες.

Β) Χαλκίδα

Εβραϊκή συνοικία: 27 σπίτια, 6 άγαμοι.

Η αζουβής καταγραφή των Εβραίων κατοίκων της Χαλκίδας είναι η εξής:

Cemaat-i Yahudiyen nefs - i Egriboz haric - ez - defter, der tasarruf - i mirliya.

Nisimi, Sabatayi Menahi, Mosa Baka, Abraham Aliman, Salomo Gavrina, Ilya Gavrina, Misir Isak, Sirban Zakarya, Zarahiya Siken, Manuyil Baruh, Yuda Samarya, Yehiyel Kavi, Lyon Salomo, Yuda Samayil, Daniyil Beniyamin, Baruh Levi, Peres Yako, Isak Abraham, Yosaf Abraham, Levi Yosaf, Hayim Peres, Samuyil Estayil, Samuyil Kavas, Salom Samuyil, Avril Kavas, Kirsun Abraham, Yakob Misir.

Müccerredat

Sabatayi pabucci, Sakadya Frango, Perez Ilya, Azaril Zarahya, Natan Manuyil, Garviyil Soleman

Hane: 27 (Σπίτια)

Müccerred: 6 (Άγαμοι)

Η σύνθεση του πληθυσμού κατά εθνικές / θρησκευτικές κατηγορίες με βάση πάντα τα στοιχεία των τριών καταστάσεων που μας είναι προσιτά παρουσιάζονται ως εξής: στις αρχές του 16ου αιώνα οι μουσουλμάνοι αποτελούν το 46,44% του συνολικού πληθυσμού, οι χριστιανοί το 48,22% και οι Εβραίοι το 5,34%. Τα ποσοστά συμφωνά με τις μετρήσεις των Καϊνέ - Kiel, που υπολογίζουν μόνο χανέδες, για το 1529, σε σύνολο 527 σπιτιών είναι: Μουσουλμάνοι 38,5%, Χριστιανοί 58,5% και Εβραίοι 5,7%. Το 1570 και σε σύνολο 533 σπιτιών τα ποσοστά διαμορφώνονται: Μουσουλμάνοι 37,3%, Χριστιανοί 56,3% και Εβραίοι 6,4%. Τον 17ο αι. σύμφωνα με πληροφορίες του Εβραϊκού Τσελεμπί παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση. Καταγράφει στο καστόρ συνοικία 11 μουσουλμανικούς μαχαλάδες, 11 τζαμιά και 6 μεσζιτσια. Στην Πάνω Καστροπόρτα υπήρχαν 5 ροιμομαχαλάδες με 5 μικρές εκκλησίες και ένας εβραϊκός μαχαλάς με μία χαβρα.

Επιτύμβια πλάκα στο παλαιό εβραϊκό νεκροταφείο Χαλκίδας. Στην ταφόπετρα αναγράφεται ως έτος τοφής το 1457.

50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

ΜΙΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ

Της κας ΑΘΗΝΑΣ ΠΑΝΑΓΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

Όταν καλείσαι να κάνεις
τον απολογισμό
ενός εξαιρετικά φορτισμένου
συναισθηματικά γεγονότος, από
το οποίο δεν μπορείς ακόμα να
πάρεις τις απαραίτητες
αποστάσεις λόγω του χρόνου
και των λογικών διεργασιών -
φυσικής απόρροιας
για την αποκατάσταση
της ισορροπίας
- τότε η αναφορά σου σ' αυτό θα
είναι ανάλογη
της συναισθηματικής σου
κατάστασης.
Απαραίτητος πρόλογος
για την κατανόηση -
προσέγγιση ενός θέματος
με τίτλο:

**«50ή επέτειος της
απελευθέρωσης από τα
στρατόπεδα συγκέντρωσης και
εξόντωσης κατά τον Β'
Παγκόσμιο Πόλεμο».**

Τα γεγονότα:

ΜΙΑ ΕΞΑΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ από την Ελλάδα κλήθηκε να συμμετάσχει στο σεμινάριο για καθηγητές Ιστορίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, που διοργάνωσε το Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Δράσης κατά του Ρατσισμού και του Αντισημιτισμού (CERA) υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

Τα μέλη της επιτροπής: Νίκος Κατσένης, Νατάσα Κακογιαννάκη, Αθηνά Παναγουλοπούλου (ΟΙΕΛΕ), Σοφία Κατσουλάκη, Γωγώ Κανελλοπούλου, Ροζέτα Σολομών - Καπέτα (ΟΛΜΕ).

Το θέμα: Οι εβραϊκές κοινότητες της Ευρώπης και ιδιαίτερα της Πολωνίας, πριν και κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Β' Π.Π.) με αποκορύφωμα το Ολοκαύτωμα και τα στρατόπεδα εξόντωσης.

Διάρκεια 23 - 27 Απριλίου 1995.

Ανήμερα το Πάσχα λοιπόν, λίγο μετά την Ανάσταση, ξεκινήσαμε για το ταξίδι μας στην Πολωνία.

Η γνωριμία μας είχε προηγηθεί, όταν το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος (το οποίο είχε και την όλη φροντίδα της αποστολής) μας είχε καλέσει σε μια ενημερωτική συνάντηση γνωριμίας. Το δέσιμο μεταξύ μας ήταν άμεσο και αβίαστο, στοιχείο που έδινε την εικόνα μας ως ενιαίου συνόλου κι έγινε αμέσως αντιληπτό (και σχολιάστηκε ευμενώς) από τους διοργανωτές και τις υπόλοιπες αντιπροσωπείες.

Αντιπροσωπείες, λοιπόν, από δεκαπέντε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης συναντήθηκαν την Κυριακή 23.4.95 στη Βαρσοβία.

Μετά από μια σύντομη ξενάγηση στο Γκέτο της πόλης και τα μνημεία του - ενθυμήσεις μιας μακράς και βασανισμένης ιστορίας - καταλήξαμε στο Εβραϊκό Ινστιτούτο Ιστορίας, όπου και άνοιξαν οι εργασίες του Σεμιναρίου με εισηγήσεις ανάμεσα στις οποίες ξεχώρισαν εκείνες του Γενικού Γραμματέα της CERA και του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Κονγκρέσου γ. Serge Cwaigenbaum, σχετικά με την Πολωνοεβραϊκή κοινότητα πριν από τον Β' Π.Π. - Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι, από τα 3,5 εκατομμύρια Πολωνοεβραίων το 1939, εξοντώθηκαν τα 3 εκ. πριν από το τέλος του πολέμου, πραγματική γενοκτονία!

Κατόπιν παρακολούθησαμε την ενδιαφέρουσα παράσταση του έργου «Το χαμένο αστέρι» στο πολωνοεβραϊκό θέατρο της Βαρσοβίας.

Τις επόμενες μέρες, Δευτέρα 24 και Τρίτη 25.4 ξεινήσαμε το οδοιπορικό μας στα στρατόπεδα εξόντωσης: Τρεμπλίνζα, Μαϊντάνεζ, Άουσβιτς, Μπιρζενάου. Ακολούθησαμε το μονοπάτι που τράβηξε ο βασανισμένος εβραϊκός λαός, καθώς και άλλοι από διάφορες χώρες της Ευρώπης: από τις πόλεις με τη ζωή γεμάτη νόημα, όνειρα, φιλοδοξίες, μέχρι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης του ανθρώπου, όπου δεν ήταν παρά ένας αριθμός, ένα προϊόν από το οποίο έπρεπε να κερδίσουν ποικιλοτρόπως από την εργασία σου, το σώμα σου για τα «ιατρικά» πειράματα, από τα ρούχα σου, τα παπούτσια σου, τα δόντια και τα μαλλιά σου, από το άψυχο χορμί σου· ποτέ μέχρι εκείνη τη στιγμή

δεν έγινε ο άνθρωπος τόσο «λογικά και βιομηχανοποιημένα» αντιζείμενο εκμετάλλευσης πριν από τον τελικό προορισμό του: την εξόντωση.

Οι χώροι συγκέντρωσης περνούσαν από μπροστά μας ψυχροί και αποζουστιζοί, εύγλωττη περιγραφή των αθλίων συνθηκών διαβίωσης των κρατούμενων· οι ατέλειωτοι χώροι με τα συσσωρευμένα παπούτσια - εκατοντάδες χιλιάδες - και άλλα προσωπικά αντικείμενα, τρομακτικές μαρτυρίες για όσους χάθηκαν· οι κοιτίδες των γυναικών, τα ρουχαλάκια και τα παιχνίδια των παιδιών, οι βαλίτσες με γραμμένα τα ονόματα και τις διευθύνσεις για «να τα παραλάβουν όταν θα έφταναν» (!), τόσα και τόσα τεκμήρια της φρίκης. Και το αποκορύφωμα: οι θάλαμοι με τα «ντους», οι θάλαμοι αερίων, τα κρεματόρια, οι φούρνοι, η στάχτη από τα καμμένα σώματα βγήκε από τα κρεματόρια και έγινε λόφος - μνημείο γι' αυτούς που χάθηκαν με τέτοιο αποτρόπαιο τρόπο...

ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΧΑΝΟΥΝ ΠΛΕΟΝ τη σημασία τους: 50.000 νεκροί στο Μαϊντάνεζ, 1.000.000 στο Άουσβιτς, 750.000 στην Τρεμπλίνζα (το οποίο, σημειωτέον, ισοπεδώθηκε από τους ίδιους τους Γερμανούς, το φθινόπωρο του 1943 και στη θέση του φύτευτηκε ένα δάσος, για να σβηστούν τα ίχνη του εγκλήματος!).

Ένα συναίσθημα κυριαρχεί: ΦΡΙΚΗ.

Συγκλονισμένοι από όσα είδαμε και ζήσαμε, απίστευτα ευαίσθητοποιημένοι και προβληματισμένοι, συνεχίσαμε τις εργασίες του Σεμιναρίου: πρώτα στο Δημαρχείο της Κρακοβίας, όπου μετά από το χαιρετισμό του Αντιδημάρχου, παρακολούθησαμε ταινία - μαρτυρία ενός Πολωνοεβραίου ενάντια στο αίσχος και τις τραγικές συνέπειες του αντισημιτισμού στην Πολωνία. Επίσης, την Τρίτη το βράδυ είχαμε για άλλη μια φορά να συζητήσουμε από κοντά και να ζήσουμε μέσα από μια ταινία τη συγκλονιστική εμπειρία ενός επιζώντος από το Άουσβιτς, του κ. Hellmuth Szprycer, ο οποίος μας συντρόφεψε σε όλη τη διάρκεια του ταξιδιού με την ανεκτίμητη προσφορά του: την κατάθεση της εμπειρίας του, εμπειρίας που σημάδεψε ολόκληρη τη ζωή του.

Το τελευταίο βράδυ την Τετάρτη 26/4, έγινε στη Βαρσοβία το κλείσιμο των εργασιών στο ξενοδοχείο Forum. Ο Πολωνός πατριώτης κ. Zbigniew Mankowski, κάτοχος μεταλλίου από το κράτος του Ισραήλ για την αλληλεγγύη του προς τους Εβραίους κατά τη διάρκεια του Β' Π.Π., μοιράστηκε μαζί μας τις εμπειρίες του από τη διάσωση και προσφορά βοήθειας προς πολλούς κατατρεγμένους πολωνοεβραίους στη διάρκεια της κατοχής, μέσα σ' ένα κλίμα καχυποψίας και φόβου ότι κάποιος σιμιπατριώτης του θα τον κατέδιδαν στους Ναζί και θα εκτελούνταν επί τόπου αυτός και η οικογένειά του.

Τέλος, τα μέλη των αντιπροσωπειών ανταλλάξαμε απόψεις σχετικά με τις υποχρεώσεις μας ως εκπαιδευτικών για την καταπολέμηση του ρατσισμού - αντισημιτισμού, την ιστορική γνώση και ευαίσθητοποίηση σχετικά με το ολοκαύτωμα των Εβραίων, και τη διδασκαλία και παιδαγωγική της ανεκτικότητας, της αμοιβαίας συνύπαρξης των λαών.

Η παρέμβαση της ελληνικής αντιπροσωπείας επικεντρώθηκε στον κίνδυνο της επανεμφάνισης των «σκιών του παρελθόντος» του νεοφασισμού και νεοφασισμού, στις χώρες της Ευρώπης. Γενικά οι εκπαιδευτικοί έχουμε τις γνώσεις και την ανάλογη υποδομή - γνωστική και συναισθηματική - για να μεταδώσουμε στους νέους. Παρόλα αυτά, ξέρουμε πόσο εύκολο είναι να διαστρεβλωθεί η αλήθεια από επιτήδεις, να παρουσιαστεί το μαύρο - άσπρο και μάλιστα σε περιόδους κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, όπως η σημερινή. Έτσι προβλήματα όπως η ανεργία, αποδίδονται στους ξένους εργάτες, τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως τα εξιλαστήρια θύματα, μαζί με τις διάφορες μειονότητες.

Πώς λοιπόν αντιμετωπίζονται αυτά τα προβλήματα; Ως ελληνική αντιπροσωπεία καταθέτουμε, εκτός από τις ανησυχίες μας και κάποιες σκέψεις που μπορούμε, μετά από συζήτηση, να οδηγήσουν σε λύσεις: Πρέπει να οικοδομήσουμε στη συνείδηση των νέων το πνεύμα του σεβασμού - σεβασμού προς το συνάνθρωπό μας και την διαφορετικότητά του. Το γεγονός ότι κάποιος είναι διαφο-

ρετικός από μας δεν τον καθιστά ανώτερο ή κατώτερο μας· έχει το ίδιο δικαίωμα ύπαρξης, ανάπτυξης και συμμετοχής στα δημόσια έργα με μας. Και για να πετύχουμε το παραπάνω, πρέπει ο κάθε λαός να πετύχει την αυτογνωσία, να έχει να προσφέρει στον παγκόσμιο πολιτισμό την ιστορία του, την αυτόνομη σκέψη του και τον τρόπο ζωής και δημιουργίας του έτσι ώστε, σεβόμενος την ίδια την παρουσία του στην Ιστορία, να σέβεται και την παρουσία του άλλου. Μέσα από αυτό το «δούναι και το λαβείν» ολοκληρωμένων προσωποποιήσεων, θα προκύψει η αλληλοκατανόηση και αλληλοεκτίμηση των λαών, η αμοιβαία προσφορά στο κοινό καλό και την παγκόσμια πρόοδο.

Και η ελληνική αντιπροσωπεία έκλεισε την παρέμβασή της με την ευχή να γίνει το Σεμινάριο η αφορμή για τη συζήτηση και κοινή αναζήτηση μιας παγκόσμιας αγωγής για την αμοιβαία συνύπαρξη των λαών και την εξάλειψη του αντισημιτισμού και του ρατσισμού.

Επίλογος: Πώς να περιγράψεις τόσο ανθρώπινο πόνο; Πώς να περιγράψεις, και πολύ περισσότερα να ερμηνεύσεις, τα ιστορικά αυτά γεγονότα; Πώς να εξηγήσεις την παράνοια, τη διαστρεφόμενη ανθρωπίνης φύσης - στο όνομα της «ανώτερης φυλής» - που οδήγησε σε ασύλληπτα για την ανθρωπινή διάνοια εγκλήματα;

Έχουμε χρέος να θυμόμαστε και να θυμίζουμε, να ρίχνουμε φως στα γεγονότα, να ευαίσθητοποιούμε. Μα πάνω απ' όλα, να αποτρέψουμε την επανάληψή τους και να καταδικάσουμε παρόμοια φαινόμενα, απ' όπου και αν προέρχονται. Το σύνθημα «Ποτέ ξανά» να γίνει πράξη από όλους μας, ιδιαίτερα τους εκπαιδευτικούς. Όλοι βλέπουμε πως δεν έχουμε χρόνο για χάσιμο. Η ιστορία και το ανθρώπινο χρέος μας απέναντι σ' εκείνους που χάθηκαν επιτάσσει να κινηθούμε άμεσα και αμέσως.

[Το παραπάνω άρθρο της κας Αθ. Παναγιούλοπούλου, η οποία είναι καθηγήτρια φιλόλογος στο Αμερικανικό Κολλέγιο της Αγίας Παρασκευής, δημοσιεύτηκε στο επίσημο όργανο της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργιών Ελλάδας (Ο.Ι.Ε.Λ.Ε.), Ιδιωτικός Εκπαιδευτικός, τ. 204]

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרון

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Συνομέλη 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ
Διανέμεται δωρεάν

Η Μητέρα μου

ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ την λέγανε Περγλ. Ήταν όμορφη και ποιήτρια. Ποιήτρια και όμορφη, δύο στοιχεία που πάντα ταίριαζαν τέλεια μέσα στο μυαλό μου. Όσο θυμάμαι από το παρελθόν, την βλέπω να γράφει στα γίντις και την ακούω να απαγγέλλει τα ποιήματά των άλλων στα πολωνικά, τα γαλλικά ή στα ρωσικά. Και όσο μακριά πηγαίνει η μνήμη μου την θυμάμαι να είναι ωραία.

Θα μπορούσε να έχει και άλλα χαρίσματα. Είναι γεγονός πως η Μητέρα μου ήταν αληθινά ωραία και ο θαυμασμός που της είχα μοιράζονταν δυστυχώς και με πάρα πολλούς άλλους άντρες. Ζήλευα. Ζήλευα πότε και από τον Πατέρα μου για τον οποίο η επιτυχία της γυναίκας του ήταν ένα είδος τιμής για το γούστο του, την ποιότητα της εκλογής του, μία μόνη δικαιώση της αγάπης του. Δεν γνωρίζω πολλές περιπέτειες της Μητέρας μου. Προτιμούσε την φιλολογική επιτυχία στους άντρες. Και παρέμεινε, νομίζω, μέχρι το τέλος αφοσιωμένη στον Πατέρα μου.

Η Μητέρα μου ήταν μελαγχολική. Είχε μαύρα σχιστά μάτια, συχνά κοροϊδευτικά, καμιά φορά νουσταγικά. Είχε κανονικά χαρακτηριστικά, μύτη ανασχημένη. Αλλά τα προεξέχοντα μύλα του προσώπου της θύμιζαν τον άνεμο πάνω σε πεδιάδες χωρίς ιστορία και προκαλούσαν σ' αυτούς που την πλησίαζαν μια γλυκειά ανησυχία και την επιθυμία μακρινών ταξιδιών. Ήταν ο αρχηγός. Βλέποντάς την, δεν καταλάβαινε κανείς την δύναμη που είχε μέσα της. Την θεωρούσε εύθραυστη, ντροπαλή, μερικοί μάλιστα φαντάζονταν πως μπορούσαν εύκολα να την κατέχουν. Γρήγορα ανακάλυπταν πως βρισκόταν κάτω από την δική της κατοχή. Αντέστρεφε ήπια τους ρόλους, χωρίς σκάνδαλο, με ένα χαμόγελο, κάνοντας τους άλλους να πιστέψουν πως

έτσι ήταν καλύτερα για όλους.

Μικρό, χλωμό λουλούδι που ζει την ημέρα ανάμεσα σε πέτρες γριζίζες μιας μεγάλης πολυπληθούς αυλής της οδού Świentojorska, στην Βαρσοβία. Ένα λουλούδι που μεταφτυνείται εύκολα και που είχε κιόλας μεταφτυνθεί πολλές φορές, λουλούδι που αναγεννήθηκε και άνθισε στο Παρίσι, η Μητέρα μου, συντηρούσε τους στήμονες και τον ύπερο που πάνω τους κάθονταν οι πεταλούδες, λιγότερο φίνες από την ομορφιά και την φρεσκάδα των πεταλών. Όλες τις μεγάλες αποφάσεις της οικογενείας τις είχε πάρει εκείνη. Κυρίως αυτές που μας έσωσαν τρεις φορές τη ζωή: η φυγή στην Ρωσία από το γκέττο, η αναχώρηση από την Ρωσία για την Πολωνία και η φυγή από την Πολωνία για την Γαλλία.

Η ΜΙΚΡΗ ΜΟΥ αδελφή, η Βερενίκη, πέθανε από πείνα μέσα στον πόλεμο. Αυτό φαντάζομαι είχε επηρεάσει βαθιά την Μητέρα μου. Και όμως ποτέ δεν μου μίλησε γι' αυτό. Ναι, μια φορά. Την συνόδευα με το αυτοκίνητό μου στο σπίτι της και στο ραδιόφωνο διάβαζαν οι ηθοποιοί κάποιο κείμενο. Επανέλαβαν πολλές φορές το όνομα Βερενίκη και δεν αναφέρονταν στην κόρη του Ηρώδη Αντύπα.

Ο θάνατος του Πατέρα μου την έκανε να χάσει τα νερά της. Τον αγαπούσε, αλλά λιότερο ήταν το ερωτευμένο του βλέμμα, ο μαγικός καθρέφτης που της έλειψε την στιγμή μάλιστα που τον είχε όσο ποτέ ανάγκη: την παραμονή ενός αθινοπώρου. Η Μητέρα μου μετέδωσε την αγάπη για την παράδοση μαζί και το γούστο στην σκηνοθεσία. Όταν το βράδυ της Παρασκευής άναβε τα κεριά για το Shabbat, απίδειε τιμή στις γενιές που είχαν προηγηθεί και που είχαν διατηρήσει αυτό το πνεύμα σαν πρόκληση στην ζωή. Όμως

παράλληλα χαιρετούσε την ομορφιά αυτής της κίνησης και την μοναδικότητα της στιγμής. «Μην μετακινησι τον ακρογωνιαίο λίθο», έλεγε ο βασιλιάς Σολομών. «Αλλά που θα το μεταφέρουμε, Θεέ μου;» αναρωτιόταν η Μητέρα μου, «εκτός και εθέλαμε να πάρουμε ένα εντέλως διαφορετικό δρόμο».

Δεν ήταν όμως αυτό που της τριαζε. Αλλά δεν την εμπόδιζε να βυθίζεται καμιά φορά μέσα στα κείμενα του Πασκάλ ή του Σεστόμ Περιοσότερο όμως απ' όλα τι πάθιαζε η ποίηση. Ποίηση ερωτικό τραγυδιών και αδιαφορών επικλήσεων στο Θεό.

Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ είχε πολλούς φίλους και όταν αρρώσστη βαριά, οι φίλοι της έρχονταν πολλοί πολλοί στο νοσοκομείο. Αλλά μόλις ένιωσε τη παρουσία του θανάτου, αυτή «τι δυσάρεστη και ειρηνική» επαφή, με ζήτησε να τους οδηγήσω έξω από το δωμάτιο. Για λίγη ώρα, την βοηθούσαν να αλλάξει, να βαφτεί, να μπια τάξει μέσα στο δωμάτιο.

Όταν το σκηνικό της τελευταίας πράξης ήταν επιτέλους έτοιμο και τελικός μονόλογος είχε μάθειτε τους κάλεσε να επιστρέψουν. Γυναίκα γερασμένη, γυναίκα αδύναμη απ την αρρώστια αλλά γυναίκα πάντο ομορφη και πάντα με συνείδηση τα καθηκόντων της, αξιοθαύμαστ θέλησε έτσι να τους αποχωριστεί μέσα σε ενοχία.

Ακόμη και σήμερα, τόσα χρόνια μετά το θάνατό της, μου συμβαίνει να θέλω να της τηλεφωνήσω, να τη επισκεφθώ, ξεχνώντας για κάποιο δευτερόλεπτα, την οριστική της εξιάνιση.

«Η μητέρα δεν είναι το πουλί που γεννά το αυγό, αλλά το πουλί που εκκολάπτεται», έλεγε ο ποιητής.

[Από την «Ειρήνη», Οκτώβριος 1994]

Ύψος και σχήματα λόγου στην αρχαία εβραϊκή - βιβλική ποίηση

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΒΡΑΪΚΗ - ΒΙΒΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ είναι ρεαλιστική, βγαλμένη από την παρατήρηση και την εμπειρία της ζωής. Αποφεύγει τα μυθικά και φανταστικά στοιχεία, γι' αυτό και δεν αναπτύχθηκε στους κόλπους της η επική ποίηση, όπου κυριαρχούν συνήθως μυθολογικά, εξω - πραγματικά επεισόδια. Σέβεται την αλήθεια και παρουσιάζει μια ισχυρή τάση απεικόνισης της ιστορικής πραγματικότητας.

Όπως δείχνουν κείμενα από τη γνωμική της ποίηση (Ιώβ, Παροιμίες, Εκκλησιαστής), αναζητεί στα γεγονότα της ζωής, κάποιο νόημα, κάποια σημασία, ένα νόμο αιτίου και αιτιατού.

Ωστόσο, ο Εβραϊός γνωμικός ή λυρικός ποιητής - σαν ποιητής συχνά αναρωτάται με υπερλογικά στοιχεία από το έδαφος της πραγματικότητας στα σκαλιά της ποιητικής φαντασίας. Με πηγαία έμπνευση, με ζωντανά λεκτικά μέσα και πολλαπλά σχήματα λόγου, μας βοηθάει να δούμε, να ενωτισθούμε και να γευτούμε, όλα όσα αυτός βλέπει, ακούει και γεύεται. Γι' αυτό κατασκευάζει εξαιρετικής ωραιότητας οπτικές εικόνες και παραστάσεις εκπληκτικής ομορφιάς.

Παρ' όλον που τα επίθετα και οι επιθετικοί προσδιορισμοί δεν χρησιμοποιούνται συχνά όσο π.χ. στον Όμηρο ή σ' άλλους αρχαίους κλασικούς - η βιβλική ποίηση χαρακτηρίζεται για τη ζωηρότητα και τη φρεσκάδα του λόγου της, για τον πλούτο των εκφραστικών μέσων και για την πληθμονή των σχημάτων λόγου. Χρησιμοποιεί άφθονες εικόνες, μεταφορές, παραβολές, υπερβολές, αλληγορίες και προσωποποιήσεις. Τα σχήματα λόγου, λικνίζονται μεθυστικά στην αώρα των στίχων. «Καμιά ποίηση δεν την ξεπέρασε στις μεταφορές και στις πλήρεις ζωής εικόνες», παρατηρεί ο διάσημος ιστορικός Γουίλ Ντουράντ.

Ο Εβραϊός ποιητής αντλεί τις εικόνες, τις παραβολές, τις προσωποποιήσεις και γενικότερα τα σχήματα λόγου από το ωραιότατο φυσικό του περιβάλλον. Από της Ανατολής τον λαμπρό ήλιο, τη μελιχρή σελήνη, από τον υετό, τα άνθη, το πλούσιο ζωικό και φυτικό βασίλειο, από τους βουερούς χείμαρρους, τη γαλανή θάλασσα και τα πανύψηλα βουνά - ιδιαίτερα του Καρμήλου, του

Λιβάνου και του Αερμών. Από τα γνωστά δέντρα της Παλαιστίνης, τη μηλιά, την ελιά, την αμπελο κ.λπ. αλλά και τον φοίνικα και την κέδρο, που τον εντυπωσίαζαν με το μέγεθος, το άρωμα και το μεγαλείο τους.

Οι παρομοιώσεις γίνονται με λίγες λέξεις: *Η άμμος της ερήμου, μια καταιγίδα, ένα βρονζόμενο λιοντάρι, μια αχαιομυρική, αρχούν για να μεταπλαστούν από τα επιδέξια δάχτυλα του βιβλικού ποιητή, σε ωραιότατη παρομοίωση. Έτσι, ο ήλιος παρομοιάζεται με νυμφίο, που διατρέχει τον ουρανό (ψαλμ. ιη' 6). Ο Ισραήλ, με νεοσούς, που ο αετός περιθάλλει με τις δυνάτες του φτερούγες (Δευτ. λβ' 11). Ο κατερχόμενος στον Άδη (Σιεώλ) με νέφος που διαλύεται και φάσμα της νύχτας με άνθος που κόβεται και με δέντρο που μαραίνεται (Ιώβ ζ' 9). Η ζωή του ανθρώπου παρομοιάζεται με το άνθος του αγρού που σύντομα ξεραίνεται και με τα πλοία που πάνε κι έρχονται συνεχώς.*

Ωραιότατη είναι η παρομοίωση που γίνεται στους ψαλμούς για τον δίκαιο. Παραβάλλεται από τον Ψαλμωδό με τον φοίνικα και την κέδρο. «Ο δίκαιος ως φοίνιξ θέλει ανθεί... ωσεί η κέδρος του Λιβάνου πληθυνθήσεται» (ψαλμ. 91. 13). Η παρομοίωση είναι επιτυχής, διότι είναι γνωστόν ότι ο φοίνικας είναι πάντοτε θαλερός και οι ρίζες του εισχωρούν βαθιά στο χώμα αναζητώντας νερά. Και οι κέδροι του Λιβάνου ήταν από την αρχαιότητα ονομαστοί για το ύψος, τη ζωτικότητα και την ευωδία τους. Αντίθετα, ο ασεβής παραβάλλεται με χόρτο που κόβεται, με βοτάνη χλωρή και με λεπτό άχρσο που σκορπάει ο αγέρας.

Η γυναίκα στους Ψαλμούς των Αναβαθμών παρομοιάζεται με καρπερό αμπέλι και τα παιδιά με νεόφυτα ελαιών. Το γέλιο του άφρονα είναι όμοιο με τον ήχο των αγκυθιών που καίγονται κάτω από τον λέβητα (Εκκλ. ζ' 6). Και η ταραχή των εχθρικών εθνών μοιάζει με τα κύματα της θάλασσας και το θόρυβο υδάτων πολλών.

***

Θ ΑΥΜΑΣΙΕΣ ΠΑΡΑΒΟΛΕΣ και παρομοιώσεις περιέχει το ερωτικό Άσμα Ασμάτων, όπου η ωραιότατη Σουλαμίτις παρουσιάζεται «καλή ως η σελήνη» και η ομορφιά της λαμπρή σαν τον ήλιο.

Η αγαπημένη μελαμψή κόρη, παρομοιάζεται με κρίνο ανάμεσα στα αγκάθια. Τα μάτια της κατά τον ποιητή μοιάζουν με περισσότερα και με τις δεξαμενές της Εσεβών, τα χείλη της με κόκκινο σειρήτη και τα μάγουλά της με κομμάτι ροδιού. Τα μαλλιά της, με κοπάδι κατσικιών που ροβδολάει από το όρος Γαλαάδ, οι μαστοί ως «δύο νεβροί δίδυμοι δορκάδος» και η κοιλιά της με θυμωιά σταριού. Ο αδελφιδός της ποιμένας, παρομοιάζεται με βότρυ κύπρινο στους αμπελώνες του Εν - Γαδδί και με μηλιά ανάμεσα στα δέντρα του δάσους. Η κοιλιά του μοιάζει με «ελεφάντινο τεχνούργημα», οι πλόκαμοι της κόμης του με κλάδους φοίνικα «μέλανες ως κόραξ», η ομορφιά του ως Λιβανός και η λεβεντιά του με τους ορθόκορμους κέδρους.

Οι Εβραίοι ποιητές, παρατηρεί ο καθηγητής Θ. Βορέας, κάνουν χρήση των παραβολών και εικόνων με συντομία και απέρριπτο τρόπο, όπως και οι αρχαίοι Έλληνες λυρικοί, αποφεύγοντας τις σχοινοτενείς παρομοιώσεις.

Παραστατικότερες είναι και οι προσωποποιήσεις των

ἀνύχων ὄντων, των ιδιοτήτων, των φυσικῶν στοιχείων και φαινομένων.

Στον επινίκιο ὕμνο της Δεββώρας (11ος π.Χ. αι.) προσωποποιούνται τα αστέρια: «ἐκ των ουρανῶν ἐπολέμῃσαν οἱ ἀστέρες» (Κρ. ε' 20). Στο Κύκνειο Ἄσμα του Μωυσή, προσωποποιούνται ο ουρανός και γη και καλούνται να ἐπιδείξουν την κατάλληλη προσοχή στα λόγια του προφήτη (Δευτ. λβ' 1). Στον προφητικό ποιητικό λόγο του Ησαΐα προσωποποιούνται η γη, και τα «ἐλάτα και οὐ κέδροι χαίρονται με το θάνατο του βασιλιά της Βαβυλώνας» (Ησ. ιδ' 7 επ.). Ο Ἄδης κινείται κάτωθεν του γαι να συναντήσει τον καταπατούντα τα ἔθνη. Το 14ο κεφάλαιο του Ησαΐα βρῖθαι ἀπὸ προσωποποιήσεις και ἀπὸ λαμπρές εἰκόνες και γι' αὐτὸ σωστά ἔχει θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἀπὸ τα ἀριστουργήματα της ἀρχαίας ἐβραϊκῆς φιλολογίας.

Επίσης, ἡ σοφία στις Παροιμίες, προσωποποιείται και μεμφανίζεται να ευφραίνεται «δημιουργούσα», να ἔχει τέκνα, και να κρᾶζει κοντὰ στις θύρες (Παρ. η' 30, 32). Οἱ ποταμοὶ στους Ψαλμοὺς παρουσιάζονται να συμμετέχουν στη χαρὰ του Ἰσραὴλ, να κροτοῦν τα χέρια και να υψώνουν τὴ φωνή τους.

Η ἀλήθεια βλασταίνει σαν φυτὸ ἀπὸ τὴ γη και ἡ δικαιοσύνη ἀσπάζεται την εἰρήνη σαν τὴ συναντήσει.

Στο βιβλίο του Ἰώβ προσωποποιούνται ἡ βροχή και ἡ δροσιά, ο πάγος, οὐ ἀστράτες και ἡ ἀνιή. Ο θάνατος ἔχει πύλες και τα ἀστρα της ἀνιῆς ψάλλουν. Η γη τρεμοσαλεύει ὡς ο μεθύων κ.λπ.

Ακόμα και ο Θεός στην ἐβραϊκὴ ποίηση παρουσιάζεται μερικὲς φορές ἀνθρωπομορφικά. Περιτυλισσεται το φῶς ὡς ἱμάτιον και περιπατεῖ ἐπὶ πτερύγων ἀνέμου. Εἶναι ἥλιος και ἀσπὶς. Αἰσθάνεται και ευφραίνεται. Μισεῖ «χείρας ἐκχεούσας αἷμα ἀθώων». Ἔχει πόδια, χέρια και οφθαλμούς, υψώνει τα χέρια του και ομνύει (Ψαλμ. ργ' 2, 3, Δευτ. λβ' 40). Οργίζεται και ἀποστέλνει τα βέλη του σαν τοξότης ἐναντία στους ἐχθρούς των δούλων του.

«Καπνὸς ἀνέβαινε ἐκ των μυκτήρων αὐτοῦ και πυρ κατατρώγων ἐκ του στόματος αὐτοῦ» (Ψαλμ. 19ος, 14). Ο Κύριος, «ὁ καθημένος ἐν ουρανοῖς γελά και ἐκμυκτηρίζει τα ἔθνη» και τους λαοὺς που μελετοῦν μάταια και ἀντιστρατεύονται στον ἅγιο σκοπὸ του.

Τέτοιον εἶδους ἀνθρωπομορφικὲς ἐκφράσεις, που σκανδαλίζουν και προβληματίζουν τους μη οἰκειωμένους με τὴ βιβλικὴ - ἀλληγορικὴ - παραστατικὴ γλῶσσα, εἶναι συνήθεις στα ποιητικὰ βιβλία της Βίβλου. Καθιστοῦν ζωηρότερο τον ποιητικὸ λόγο και χρησιμοποιοῦνται βέβαια κατὰ συγκατάβαση, και με συμβολικὴ σημασία, για να γίνουν προσιτὲς και ἀντιληπτὲς στους ἀναγνώστες οἱ ιδιότητες, ἡ ευαισθησία και τὸ ἐνδιαφέρον του Θεοῦ για τους ἀνθρώπους (βλ. Ἠλία Οικονόμου, Προλεγόμενα, εἰς τὴν ἐρμηνείαν της Παλαιᾶς Διαθήκης, ΔΒΜ 1975 σελ. 12).

***

Η ΚΡΥΜΜΕΝΗ βαθιά ποιητικὴ οὐσία, τα ζωηρά σχήματα λόγου και τὸ λαμπρὸ ὕψος, εἶναι ἐκεῖνα τα στοιχεῖα που συναρπάζουν κάθε ἀναγνώστη και θέλγουν ιδιαίτερα τὸ λογοτέχνη κάθε ἐποχῆς. «Η ποίηση της Βίβλου - γράφει ο Μ. Σβάρτσμπαχ - στις εἰκόνες και τις παραβολὲς της εἶναι «παράλληλισμός

ουρανοῦ και γῆς», ξεπερνά τα ἄλλα βιβλία σε θέρμη, δύναμη και πλοῦτο.

Γιατὶ ὁ βιβλικὸς ποιητικὸς λόγος εἶναι ἓνας λόγος πλοῦσιος, κρουστός, πολυτροπός, μα και ταυτόχρονα ἀπλός. Που κυλάει συχνά σα μέλι και μᾶλαι ἀπ' ευθείας και μέσα στην καρδιά. Με ὕψος ἄλλοτε αὐστηρό, νευρώδες, λιτό και ἀποφθεγματικὸ (γνωμικὴ ποίηση). Και ἄλλοτε τρυφερό, ἐλεγεῖαζό, μεγαλοπρεπές, ἐνθουσιώδες και ὑμνητικὸ (λυρικὴ ποίηση).

Ευφράνθητι ἔρμος διψῶσα

αγαλλιάσθω ἔρμος και ἀνθήτω ὡς κρίνον

Θα μας πει ο μεγαλοπρεπέστερος των προφητῶν - ποιητῶν, ὁ Ησαΐας.

Ἐνα ποιητικὸ ἄλσος με οργιαστικὴ βλάστηση, ὅπου ἀκούγονται οἱ πολυποίκιλες φωνές ἀγρίων ζώων και πολυχρωμῶν ὠδικῶν πτηνῶν. Μια ὁαση τρυφῆς. Μια ὁση βαθιάς θεοσοφικῆς σκέψης, θερηκευτικῆς μυσταγωγίας και τρυφεροῦ ἐρωτισμοῦ.

Ἀληθινὸς ποιητικὸς «κῆπος κεκλεισμένος» - γιομάτος ἀπὸ ἀρώματα ρόδων, ροδιῶν, κινάμωμου και σμύρνας Φωτοπεριχιμνένος με τὸ ἐκτιφλωτικὸ φῶς του ἡλιου της Ἀνατολῆς. Να, τι εἶναι, ἡ βιβλικὴ ποίηση.

Ακόμα και ἡ οργισμένη φωνὴ των ποιητῶν - προφητῶν που ἀντηχεῖ σε κάποιες βιβλικὲς σελίδες, τις περισσότερες φορές ἀκούγεται πιότερο παραπονεμένα, γεμάτη θλίψη, ἀφάτον πόνο και τρυφερότητα, γράφει ὁ Π. Κανελλόπουλος, στο ἔργο του «Ο Χριστιανισμὸς και ἡ ἐποχὴ μας».

*«Και διεσάρη τα πρόβατά μου ἐν παντὶ ὄρει
και ἐπὶ πανβοιῶν ὑψηλῶν
και ἐπὶ προσώπου πάσης της γῆς διεσάρη
και οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν
οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων...»*

Και πάλι:

*«Ἐξῆλειψα ὡς πυκνὴν ομίχλην τὰς παραφάσεις σου
και ὡς νέφος τις ἁμαρτίες σου.
Ἐπίστρεψον πρὸς ἐμέ...*

Σε ἐγκατέλειπον διὰ ὀλίγον καιρὸν

Πλὴν με ἔλεος μέγα θέλω σε περισυνάξει.

*Ἐν θυμῷ μικρῷ ἐκρύψα το πρόσωπόν μου
ἀπὸ σου διὰ μίαν στιγμὴν*

*με ἔλεος ὁμῶς αἰώνιον θέλω σε ἐλκύσει
λέγει Κύριος ὁ Λιτρωτὴς σου...»*

Και ἄλλοι:

«Εἶθε να ἤκουες τὰ προστάγματά μου!

Τότε ἡ εἰρήνη σου ἦθελεν εἰσθαι

ὡς ποταμὸς

και ἡ δικαιοσύνη σου

ὡς κύματα θαλάσσης».

Η ἐβραϊκὴ ποίηση ἀναγνωρίζεται ὅτι «ἀντιπροσωπεύει ἀναμφισβήτητα μια κορυφαία στιγμὴ της ἱστορίας του πνεύματος». (Ε. Πατιανούτος). Ἀλλὰ πὺν βρῖσκαται αὐτὴ ἡ ποίηση; Περιορίζεται μόνον στα αὐστηρῶς ποιητικὰ βιβλία της Βίβλου;

«Ὅπως ὅλη θάλασσα εἶναι ὡάτι, ἐτοῖ και ὁλόκληρη ἡ Βίβλος εἶναι ποίηση» - θα μας πει ὁ Βίκτωρ Ουγκώ.

«Εἶμαι ποιητὴς» γράφει στο ἔργο του «J' aime la Bible» και ὁ μέγας Γαλάτης Πωλ Κλωντέλ. Ἀλλὰ τὸ ἄλλο εἶναι ἡ Βίβλος, παρὰ ἓνα ἀπειρον ποιήμας».

Εκδόσεις

Αλμπέρ Κοέν:
Καρφοχάφτης
(εισαγωγή - μετά-
φραση - σημειώ-
σεις: Οντέτ
Βαρών - εκδόσεις
Ηριδανός)

Φέτος στη Γαλλία γιορτάζονται τα 100 χρόνια από τη γέννηση ενός ιδιαίτερα σημαντικού γαλλόφωνου συγγραφέα, του Αλμπέρ Κοέν. Ο ίδιος αποτελεί τέκνο πολλών πολιτισμών κι η ιδιομορφία αυτή στάθηκε καθοριστική για το έργο του. Η Ελλάδα, και ειδικότερα η ελληνοεβραϊκή κοινότητα, έχει το δικό της μερίδιο σ' αυτή την επέτειο, γιατί ο Κοέν γεννήθηκε σ' αυτή τη χώρα.

Ο συγγραφέας γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1895 από πατέρα Ελληνοεβραίο και μητέρα Ιταλοεβραία, έζησε εκεί τα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής του και το 1900 μετακόνησε με την οικογένειά του στη Μασσαλία. Οι αναμνήσεις των πρώτων παιδικών χρόνων, καθώς και η νοσταλγία για τον λογοτεχνικό πια τόπο που γίνεται στην Κέρκυρα, αποτελούν την πρώτη ύλη αυτού του βιβλίου. Η εισαγωγή της μεταφράστριάς, πρώτο κείμενο για τον Κοέν στα ελληνικά, είναι απόλυτα κατατοπιστική γύρω από όλα αυτά.

Ο «Καρφοχάφτης», το δεύτερο μυθιστόρημα του

Κοέν, εκδόθηκε στη Γαλλία το 1938, χώρα όπου εκδόθηκε και όλο το έργο του Κοέν που έγραψε μόνο γαλλικά. Όμως το μεσογειακό τοπίο, η μαγεία του ελληνικού νησιού και η εβραϊκή κοινότητα καταγωγής αρδεύουν όλο το έργο και το καθιστούν ένα πολυπολιτισμικό τελικά προϊόν.

Το μυθιστόρημα πραγματεύεται στην ουσία τις νοοτροπίες και τις αντιλήψεις μιας εβραϊκής κοινότητας της Μεσογείου στη δεκαετία του '30. Οι πρωταγωνιστές του βιβλίου, οι πέντε θείοι, οι Γενναίοι, είναι Εβραίοι της Κεφαλονιάς (όπως μετονομάζεται σ' όλο το έργο του Κοέν η Κέρκυρα) και εκπροσωπούν τους παραδοσιακούς Εβραίους της Μεσογείου πριν από τον πόλεμο. Φυσικά μέσα από τον φακό του συγγραφέα, ο οποίος μεγαλώνει τα πράγματα και γτάνει συχνά μέχρι το γκροτέσκο. Ο Καρφοχάφτης, ένας από τους πέντε Γενναίους, ο πιο πολυμήχανος και ο πιο φιλοσοφημένος, είναι η κεντρική φιγούρα και δίνει τον τίτλο του και στο βιβλίο.

Η γραφή του Κοέν γενικότερα, αλλά ιδιαίτερα σ' αυτό το βιβλίο αφήνεται στο παραλήρημα, στην υπερβολή, στην έξαρση της φαντασίας. Και κυρίως στο χιούμορ: ο ίδιος ο συγγραφέας έλεγε ότι έγραψε αυτό το βιβλίο για να κάνει την κόρη του να γελάσει. Στοίχημα του μεταφραστή, νομίζουμε πετυχημένο, να μπορέσει να γελάσει και ο Έλληνας αναγνώστης. Εξάλλου η Οντέτ Βαρών είναι εξοικειωμένη με το ύφος του συγγραφέα, αφού είναι η μεταφράστριά και τον πρώτου του μυθιστορήματος, τον «Σολάλ».

Πρώτα απ' όλα λοιπόν ένα βιβλίο ανάλαφρο,

ευχάριστο, που προκαλεί το γέλιο συχνά μέσα από μια πικρή ειρωνεία. Και βέβαια μέσα από την πένα ενός μεγάλου συγγραφέα.

* Λέο Περούτς:
Νύχτες κάτω από την πέτρινη γέφυρα (ελληνική μετάφραση Ιάκωβος Κόπερτι),
(εκδόσεις,
ΠΟΛΙΣ, 1995)

Οι *Νύχτες κάτω από την πέτρινη γέφυρα*, μυθιστόρημα σε δεκατέσσερις ιστορίες της παλιάς Πράγας, διηγούνται όνειρα που γίνονται πραγματικότητα. Γιατί να μην μπορούν να αιωρούνται στον αέρα τα φαντάσματα νεκρών παιδιών, να καταλαβαίνει κανείς τη γλώσσα των σκύλων, να μιλάει στα άστρα, να εμφανίζεται σ' έναν τοίχο το πρόσωπο ενός ανθρώπου, γιατί τέλος (εδώ δίνει η υπόθεση) να μην αγαλιάζεται κάθε νύχτα κάτω από την πέτρινη γέφυρα που διασχίζει τον Μολδόβα το κόκκινο ρόδο και το άνθος του δεντρολίβανου - η ψυχή του Ροδόλφου του Δεύτερου των Αψβούργων με την ψυχή της Εσθήρ. Όμως η όμορφη Εβραία είναι γυναίκα του πλούσιου εμπόρου Μορδεχάι Μάισελ που δανείζει χρυσό στον αυτοκράτορα. Ακόμα και σαν όνειρο, η ερωτική επαφή των δύο τους προκαλεί την θεία οργή και τιμωρία. Η πανούκλα θερίζει τα Εβραϊκόπουλα της Πράγας.

Σειρά σατιρικών πινάκων από την εβραϊκή συνοικία της πόλης, οι *Νύχτες κάτω από την πέτρινη γέφυρα* είναι μια διαδοχή σκηνών από τη ζωή στο τέλος του 16ου και την αρχή του 17ου

αιώνα που φωτίζονται, συμπληρώνονται, ζωντανεύουν η μία με την άλλη. Έμποροι, υπηρέτες, γέλωτοποιοί, αστρολόγοι, καλλιτέχνες, σαλτιμπάγκοι, κλέφτες, ενώ στην άλλη όχθη διαγράφεται η φιγούρα του αυτοκράτορα στο μνημειακό του παλάτι - του Ροδόλφου του Δεύτερου, βασιλιά της Βοημίας και της Ουγγαρίας, υπερέφανου και παρόξενου, χαμένου στα όνειρα και τη μελαγχολία, με μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την αλχημεία, την αστρονομία, την τέχνη και τον έρωτα, απ' ό,τι για τα θέματα του Κράτους.

Σε ύφος απλό και ζωντανό, συχνά ποιητικό, με αιχμές από θλιμμένο και φορές - φορές σκληρό χιούμορ, ο Λέο Περούτς μεταφέρει με διαδοχικές πινελιές ένα όραμα - παραίσθηση για την Ιστορία της πόλης του. Ψεύτης που πάντα λέει την αλήθεια, δεν παύει να πλέκει αυτά τα μυστικά δεσμά που ενώνουν την ατομική μοίρα των ηρώων του με τη μοίρα της χώρας, της πόλης, του παρελθόντος του.

Νικόλ Σαρνταίρ

Λάβαμε επίσης:

* Βασ. Ι. Λαζανά: Ερρίκος Χάινε (Ο ερωτικός - ο φιλελεύθερος - ο κοινωνικός πρωτοπόρος). Πρόκειται για κριτική ανάλυση του έργου του μεγάλου ποιητή.

* Δημ. Πάνου: Οι Καταλανοί στη Βοιωτία (έκδοση της Κεντρικής Βιβλιοθήκης Λεβαδείας, 1994). Αναφέρεται στους Καταλανούς μισθοφόρους και άγριους κατακτητές που εγκαταστάθηκαν στη Λειβαδιά στις αρχές του 14ου αιώνα.

ENGLISH SUMMARY

of the contents of Issue No 139

SEPTEMBER - OCTOBER 1995

✓ IN A STUDY entitled «*Two peoples who have shaped history: Israel and the Greeks*», the well-known essayist Mr Christos Malevitsis points out, inter alia, that: «there have been only two peoples in the world who have decisively shaped history: Israel and the Greeks, because these two peoples alone broke out of the fetters of myth in a radical and decisive way».

✓ ON 11 & 12 AUGUST 1995, *the historic Ets Hayim Synagogue in Chania*, the only one remaining in Crete after the Holocaust, was brought back to life with the holding there of the Sabbath service. The synagogue dates from the 14th century and started life as a Catholic church. The building was ceded to the Jewish community in the 17th century, when it was converted into a synagogue. This instance of a church being converted into a synagogue is probably unique in world history.

✓ THE WELL-KNOWN writer Mr R. Apostolidis recalls memories of the liberation of Athens from the Germans on 12 October 1944. These included the typical instance of the crowds giving the Nazi flag to a Jew, for him to tear it up.

✓ PROF. D. LOUKATOS and the writer Mr N. Dimou, commenting in an article on *various events in the life of Greece*, identify themselves with the positions adopted by the Jewish community.

✓ SECONDARY school headmaster Mr C. Gatanas records, presents and gives a commentary on folk songs dealing with the *Jewish community of Chios* an Aegean island on which the Jewish community ceased to exist after the Holocaust. On a related subject is the article by

Kanaris Konstantinis on the state of that community after the War and the fate of the Jewish cemetery. This cemetery contains the tomb of the famous rabbi, Talmudic scholar and writer Jacob ben Asher (fl. 14th century), whose bones were removed to Israel in 1949.

✓ AN EXTRACT from a study by Ms E. Balta on *the Jewish Communities of Thebes (Thiva) and Chalcis (Chalkida)* in the 16th century informs us that at that time there were Jewish quarters in Thiva with 48 families, four bachelors and five widows, while in the Jewish quarter of Chalkida there were 27 families and six unmarried men.

✓ UNDER THE AUSPICES of the European Centre for Research and Action against Racism and Anti-Semitism (CERA) and the Central Board of Jewish Communities of Greece, five Greek teachers visited, from 23 to 27 April, *the concentration camps of Auschwitz, Birkenau, Treblinka and Maidanek*. Impressions from their visit are given by the secondary school teacher Anna Panagouloupoulou.

✓ IN AN ARTICLE on «Style and figures of speech in ancient Hebrew - biblical poetry (Job, Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs, etc.)», Mr D. Tsinikopoulos points out that *ancient Hebrew poetry* is realistic, drawn from observation and the experiences of life, and has a strong tendency towards the depiction of historical reality.

✓ THE ISSUE closes with the novelette «My Mother» by Marek Halter and a review of editions of the works of Albert Cohen and Leo Perutz.

